

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Yıl : 1994

Sayı : 5

MECELLE'DE ELE ALINMAYAN ÜÇ KONU : FAİZ, SARF VE KARZ

Doç. Dr. Orhan ÇEKER (*)

GİRİŞ

Osmanlılarda zaman zaman kanunnâmeler yapılmıştır. Tanzimattan sonra bu kanunnâmeler daha çok dikkati çekmektedir. Bunlardan ilmiye sınıfını en çok meşgul eden kanun, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye olmuştur. Kısaca "**MECELLE**" denilen 1851 maddelik kanunnâmenin ilk 100 maddesi Fıkh'ın tarifini ve küllî kaideleri ihtiva etmektedir. Diğer maddeler bilumum borçları, emanetleri, şirketleri, ehliyetler bahsini, gasb, sulh, ibrâ, ikrâr, mukameler usûlü, ticaret hukuku gibi konuları teferruatlıca işlemektedir. Ancak faiz konusu ele alınmamıştır. Yine faize çok yakın konular olan karz (borç verme) ve sarf (para bozma) hakkında da bilgi verilmemiştir. Sadece 121. maddede sarf tarif edilmiş, başka yerlerde temas edilmemiştir. Acaba Medelle 'hey'eti, borçlar konusunun önemli bir parçası olan faiz, sarf ve karzı da kanunlaştırsaydı ne gibi maddeleri kaydedecekti? Bu noktadaki merakımız bizi, bu konularda bir çalışma yapmaya sevketti. Bu bakımdan gücümüz nisbetinde, bu konuların Mecelle'ye alınmamasının sebepleri üzerinde hiç durmadan, konuları, Mecelle ve ta'dil edilen maddelerin usûlünce maddeleştirmeye çalıştık.

Deneme 19 maddedir. Bazı yerlerde Mecelle dili, bazı yerlerde şimdiki dil kullanılmıştır. Bazı maddelerde Mecelle usûlü takip edilerek me-râmı anlatmaya yardımcı olsun diye misaller verilmiştir.

Kitabu'l-Buyû', Bâb-ı Sâbi' Fası-ı Sâbi'

Riba, Sarf ve Karz hakkındadır.

MADDE: 403/1 - "Riba, akidlerde şart koşulan karşılıksız fazlalık ve-ya ribevî malların aynı sınıfına dahil aynı yahut ayrı cins malların birbir-leri mukabilinde veresiye olarak satılmasıdır.

Ribâ" yerine "Fâiz" de isti'mal olunur."

Maddede faiz tarif edilmektedir. Tarifin "**karşılıksız fazlalık**" kısmı faizin önemli bir bölümünü, fazlalık ribasını ihtiva etmiş, ancak nesîe (ve-

(*) Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

resiyeye) ribasını hariçte bırakmıştır. Hernekadar veresiyedeki zamanı bir fazlalık olarak yorumlayıp tarifin o kısmını yeterli saymak mümkün görünüyorsa da muhtemel bazı sakıncalardan dolayı bundan sarf-ı nazar edilmelidir. 5 bin lira verip 7 bin lira alma muamelesinde 7 binin 5 bini evvelki 5 binin karşılığıdır. Kalan 2 bin lira karşılığı olmadığı halde alınan fazlalıktır. Tarifin sonraki kısmı nesîe ribasını ifade etsin diye ilave olunmuştur. Meselâ, mübadele kastı ile 500 lira verip peşin olarak 600 lira almak fazlalık ribası, 500 lira verip iki ay sonra yine 500 lira, veya buna tekabül eden bir miktar Alman Markı almak nesîe ribasıdır.

Tarifte geçen "aynı" veya "ayrı sınıf" tabirleri yeri gelince açıklanacaktır.

Lügat itibariyle riba ve faiz arasında fark varsa da teamülde riba ve faiz eş anlamlı iki kelime olmuştur. Biz de her ikisini aynı anlamda kullanacağız.

MADDE: 403/2 - "Sarf, 121. maddede söylendiği vechile para bozmak ve değiştirmektir. Bu muameleyi yapanlara sarraf veya sayrafi denilir."

Mecelle 121. maddede "Sarf, nakdi nakde bey' etmektir ki Türkçe akçe bozmak tabir olunur." cümlesiyle sarf akdi tarif edilmiştir. Denemenin umûmunda bir eksiklik kalmaması maksadıyla burada sarfın bir tarifi daha yapılmıştır. Mecelle'de bundan başka sarfla ilgili herhangi bir madde bulunmamaktadır.

"Nakid" veya "Para" kelimeleri altın, gümüş, Türk Lirası, Alman Markı, Amerikan Doları, S. Arabistan Riyali, Ürdün Dinarı... gibi bilimum paraları ifade eder. Hatta "nakid" veya "para"nın şumûlüne itibârî değeri olan **sened, çek ve pulları** da katmak gerekir (1). Ancak tedavülden kalkmış olan meselâ 1850'lerin 20 parası veya 1935'lerin 2,5 kuruşu para olmaktan çıkmış ve antika eşya halini almıştır. Bunlar altın ve gümüş madenlerinden yapılmış olmadıkça faiz hususunda para kabul edilmeyip normal birer mal kabul edilmelidir. Gümüş ile gümüşü, gümüş ile altını, bunlardan birisiyle meselâ, Türk Lirası ile Dolar'ı, Dolar'la Mark'ı... değiştirmek sarf muamelesi olduğu gibi Meselâ bütün 5000 Türk Lirası'nı beş tane ayrı 1000'likle bozmak da sarftır. Kısaca "nakid" veya "para" denilen şeyleri bozmak ve değiştirmek "sarf" adını alır.

MADDE: 403/3 - "Karz, misli bir malı borç vermektir.

Borç vermeye ikraz, verene mukriz, istemeye iktiraz veya istikraz, alana müstakriz denir."

(1) Buradaki "para" anlayışı İmam-ı Muhammed'in görüşü doğrultusundadır. Bkz. Abdullah el-Mevsili, el-İhtiyar, 2/31, Beyrut, 1975.

Karzla ilgili terimler sadece maddede verilenler değildir. Ancak en çok kullanılanları ve karışıklığa sebep olmayanları bunlardır.

Çarşı ve pazarda eşi ve benzeri bulunan mallar misli, eşi ve benzeri bulunmayan mallar ise kıyemîdir. Meselâ, el yazma bir kitap kıyemî olduğu halde aynı kitabın matbû nüshası mislidir. Genel olarak, terazi, metre, litre ve büyüklükleri birbirine yakın olup tane ile satılanlar misli mal kabul edilmiş, taneleri arasında büyük fark bulunanlar kıyemî mal sayılmıştır. Bunlara sırasıyla **vezni, ziraî, keyli, adediyyât-ı mütekâribe ve adediyyât-ı mütefâvite yahut mevzûnât, mevrûât, mekilât, ma'dûdât** denilmiştir. Elma, kumaş, petrol, yumurta ve koyun da sırasıyla sayılanların misalleridir.

Misli malların borç verilebileceğinde ulemanın ittifakı vardır. Ancak kıyemî malların borç verilmesi hususunda ihtilâf edilmiştir. Hanefi mezhebinin görüşü teknik açıdan daha müsait olduğu için maddeye o görüş alınmıştır (2).

Karz (borç) ile **iâre** (âriyet, ödünç) arasında fark vardır: Borçta, borç alınan şey harcanır, onun yerine borca eşit başka bir şey ödenir. Ödünçte ise ödünç alınan şey, aynen geri iade edilir. Meselâ, darda kalıp bir bilezik borç alan kişi, o bileziği bozdurur, harcar, zamanı gelince aynı gram ve ayarda başka bir bilezik öder. Fakat aynı kişi, düğünde takınmak için bir bilezik ödünç alsa, düğün bittikten sonra aynı bileziği iade eder. Bu iki misalden birincisi **karz** (borç), ikincisi **iâre** (âriyet, ödünç)dir. **Karz**'ın **deyn**'den farkı da 18. madde şerhinde anlatılacaktır.

MADDE: 403/4 - "Ribâ fâsid bir akiddir. Sarf ve karz akidleri caizdir. Ancak bunların dahi ribaya düşmemeleri şarttır."

Burada faiz, sarf ve karz akidlerinin dinî hükmü söylenmektedir.

Faiz için "**fâsid**" denilmiş "**bâtıl**" denilmemiştir.

Hanefiler dışında diğer üç mezheb akidler için fesâd ve butlan mertebeleri arasında fark görmemiş, her ikisini de bâtil kabul etmiştir. Hanefiler ise bâtil akidler arasında tamir kabul edip sahihe dönüşebilecek olanları ayırmış ve adına "**fâsid akid**" demiştir. Akdin aslında değil de sadece vasfındaki bir gayr-i meşrûluktan dolayı fâsid akid, sahih ve bâtil akid arasında bir mertebedir. Kendisini ifsad eden o vasıf düzeltilecek olursa sihhate kavuşacaktır. Fâsid olan akdi her ne zaman söz konusu yap-sak aklımıza hadiste **Tirmizî**'nin "**Hasen**"'i gelir. Tirmizî de zayıf hadisler arasında sahiha yakın olanları seçmiş ve adına "**Hasen Hadis**" demiştir.

(2) İbn Âbidin, Reddu'l-Muhtar, 4/171 vd. Beyrut, Ts. Dâru'l İhyai't-Türâsi'l-Arabî.

Riba, akdi ifsad eden gayr-i meşru vasıflardan bir tanesidir (3). Bu vasıf kesilip atılacak olsa geride meşru bir akid kalacaktır. Faizin hükmen fâsid kabul edilmesi naslara tamamen uymaktadır. Kur'an-ı Kerim'de "... Eğer tevbe edip (faizden vaz geçerseniz) anaparalarınız sizindir" (4) buyurulmuş ve faiz illetinin atılmasıyla geride akdin meşru olarak kalacağı ifade edilmiştir. Dinimizde faiz şiddetle yasaklanmıştır (5).

Cahiliye araplarında faiz pek yaygındı. Eski hukuklardan **Hammurabi Kanunlarında** (6) ve **Roma Hukukunda** (7) faize mücadele olunmuştu. **Türk Borçlar Kanunu'nun**, 72, 84, 88, 103, 104, 205, 210, 307 ve 308. maddeleri faize yer vermektedir.

Faizin aksine Dinimizde **sarf** ve **karz** meşrûdur. Ancak sarf da karz da faize dönüşmemekle kayıtlıdır. Küçük bir dikkatsizlik sebebiyle sarf ve karzın faize dönüşmesi mümkündür.

MADDE: 403/5 - "Ribâ iki nevîdir:

Nev'-i evvel: Ribây-ı Fazl: Aynı cins iki malî peşin olarak biri diğerinden fazla olması şartıyla değiştirmektir.

1 miskal altını 1,5 miskalle peşin olarak değiştirmek gibi.

Nev'-i sâni: Ribây-ı Nesie: Aynı sınıfa dahil iki ayrı veya aynı cins malî veresiye olarak mübâdele etmektir.

1 miskal altını veresiye olarak 1 miskal altın veya 10 dirhem gümüşle değiştirmek gibi."

Fazlalık ribası daima peşin, nesie ribası da daima veresiye mübadelelerde söz konusu olur. Maddede zikri geçen "**sınıf, veresiye ve peşin**"le ilgili açıklama 7 - 10. maddelerde verilecektir.

MADDE: 403/6 - "Sarf akdinin in'ikâdı için tarafların âkil, sıhhati için reşid olması şarttır. İstikrazın in'ikâd ve sıhhatinde ise müstakrizin sadece âkil olması kâfidir."

Burada sarf ve karz akidlerinin oluşması için akdi yapanlarda aranan şartlar söylenmiştir. Faiz akdi zaten haram olduğu için hakkında herhangi bir şart zikredilmemiştir.

(3) es-Senhûri, Masâdiru'l-Hakk, 4/125 vd. 146 vd. Ts. Dâru'l-Fikr.

(4) Bakara; 279.

(5) Bakara; 275 vd. İbn Mâce, Ticâret; 58.

(6) Avram Galanti, Hammurabi Kanunu, Md: 49, 66, İstanbul, 1925.

(7) H. Cahit Oğuzoğlu, Roma Hukuku, s. 197, 229, Ankara, 1959.

İn'ikâd ve **sıhhat** arasında fark vardır. Meselâ, fâsid akid mün'akid olduğu halde sahih değildir. İn'ikâd, akdin bir bina halinde meydana gelmesi ve vücud bulması ise; sıhhat o akdin geçerli olması, hüküm ifade etmesi ve tarafları bağlamasıdır.

İnsan hayatının çeşitli devreleri vardır. Cenin, gayr-ı mümeyyiz, mümeyyiz, me'zûn mümeyyiz, bâliğ ve reşid insan. İyiyi kötüden ayırabilmek demek olan temyiz çağındaki kimseye mümeyyiz denir ki, "**âkil**" dediğimiz işte budur. Temyizin belli bir yaşı olmayıp kabiliyet ve yaradılışlara göre değişir. "**Akil yaşta değil baştadır**" ata sözü bunu ifade eder. Tatbikatta kolaylık olsun diye 7 yaş temyiz yaşı olarak kabul edilmiştir (8). **Rüşd** ise, bûluğun bedeni olgunluk olması gibi, akli olgunluğa denilir. Rüşd ile bûluğ birbirinin akıl ve bedendeki mukabilidir. Reşid kimse tamamen hür bir şekilde malında tasarruf eder. **Rüşd**'ün tam aksi **Sefeh**'tir. **Sefeh**, hacr'e sebep olduğundan Sefih hacr altına alınır, **mahcûr** ismini alır ve velisi veya vasîsi kanunî temsilci sıfatıyla kendisinin namına tasarrufta bulunur.

Dikkat edilirse görülür ki insana fayda sağlayan tasarruflarda kişinin sadece âkil olması kâfi görülmüş, kişinin fedakârlığını gerektiren tasarruflarda reşid olması şart koşulmuştur.

MADDE: 403/7 - "Nakidler, gıda maddeleri, ilaçlar, hayvan yemleri, ev eşyaları, elektrikli ev eşyaları, yakacaklar, esnaf el aletleri, sanayi takım tezgâhları ile yedek parçaları, petrol ve ondan üretilen enerji maddeleri, matbuat vs. birbirinden ayrı mal sınıflarıdır."

MADDE: 403/8 - "Aynı cins ve sınıftan oluşan mallar peşin olarak ve eşitçe değiştirilir."

1 kile buğday ancak peşin olarak 1 kile buğdayla değiştirilir. Fazlalık ribâdir."

MADDE: 403/9 - "Aynı cins fakat aynı sınıftan olan mallar peşin olarak değiştirilir. Mallar arasındaki fazlalık caizdir. Ancak veresiye olması ribâdir."

MADDE: 403/10 - "Aynı cins ve sınıftan olan mallar istenildiği gibi değiştirilebilir."

Yukarda kaydedilen dört maddenin muhtevası Fıkıh kitaplarında "**Ribâ'nın İleti**" veya "**Ribe'vi Mallar**" adı altında işlenir. Konu, faizin cereyan edip etmediği mallardır.

(8) Bu tatbikata delil olarak, "Çocuklarınıza, yedi yaşına vardıklarında namazı emrediniz." (Tirmizi, Mevâkitu's-Salâ: 182.) hadisi getirilmiştir.

Konuyla ilgili hadislerin muhtevasını toplayacak olursak şöyle bir neticeye varırız:

"Altın ile altın, gümüş ile gümüş, tartısı tartısına; buğday ile buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma, tuz ile tuz, ölçeği ölçeğine eşit ve peşin olarak değiştirilecektir. Altın ile gümüş, buğday ile arpa, tuz ile hurma, hurma ile arpa değiştirildiğinde yine peşin olacak ancak biri diğerinden fazla olabilecektir. Bu maddelerin külçesi ile sikkesi, eskisiyle yenisi arasında fark yoktur. Kalite ve işçilik de muteber değildir." (9).

Yukarıya aldığımız, ilgili hadislerden mülhem cümleler, ribevî malların tesbitinde esaslar ortaya koymaktadır. Ribâ'nın illeti veya ribevî mallar konusunda mezheplerin görüşü şu şekilde özetlenebilir:

Kiyasa karşı çıkan, illet tesbitine gitmeden nasların sadece zâhiri-ne bakarak hüküm vermekle meşhur olan **Zahiriyye** mezhebine göre ribevî mallar, hadislerde sayılan 6 maddedir. Bu altı maddenin dışındaki maddelerde faiz cereyan etmez (10).

Dört mezheb, ribevî malların bu altı maddeye münhasır kalmadığı, bazı illetler sebebiyle başkaca mallarda da cereyan ettiği konusunda mütefiktir. Ancak mezhebler, illet tesbitinde ihtilâfa düşmüşlerdir.

Hanefî ve **Hanbelî** mezhepleri hadislerdeki cinsin aynı cinsle değiştirilmesine ve tartı ile ölçeğe bakarak ribânın illeti "**cins ve ölçü birliği**"dir diyorlar. Buna göre her iki mezhebce bütün **keylî** ve **veznî** mallar ribevî mallardır (11). **Ribây-ı fazl** için cins ve ölçü (vezn ve keyl), illetlerinin her iki maddede beraberce bulunması gerekir. Ama ribây-ı nesîede yalnız cins veya yalnız ölçü birliği kâfidir. Aynı zamanda mevrûât ve ma'dûdâtta da ribây-ı nesîe cereyan eder. Yani değiştirilen iki madde sadece cins, vezn, keyl veya zira' (metre de denebilir) yahut aded (tane) vasıflarında ortak bulunuyorsa o iki maddenin veresiye olarak değiştirilmesi ribây-ı nesîe olur. Meselâ, bazı Hanefilerce mekrûh görülmekle beraber, 5 yumurta 7 yumurta mukabilinde peşinen değiştirildiğinde faiz olmaz, ama 5 yumurta veresiye olarak 5 veya 7 yumurta mukabilinde değiştirilirse ribâ (nesîe) olur (12).

(9) Bkz. Buhâri, Buyû: 74 - 81, 89, vekâlet: 11; Müslim, Müsâkât: 79 - 81, 86, 87, 96; Nesâi, Buyû': 42 - 52; Tirmizi, Buyû: 23 - 24; el-Muvattâ, Buyû': 27 - 39; Şâfiî, el-Umm, 3/14 vd. Beyrut, 1973.

(10) İbn Hazm, el-Muhallâ, 9/504, Yeni Bs. 1969.

(11) A. el-Ceziri, el-Mezâhibu'l-Erbaa, 2/249 vd. Beyrut, 1972.

(12) Aynı yer, Ö. N. Bilmen, İstilâhat-ı Fıkhiyye, 6/105 vd. İst. 1970.

Yine hanefilerce ribanın tahakkuku için iki bedelden en az birisinin **şer'i ölçü** (yarım sa' = normal iki koçan dolusu (13)) kadar olması gerekir. dolayısıyla bir avuç (tek el dolusu) buğday iki avuçla, bir elma iki elma ile değiştirilse faiz olmaz (14).

Mâlîki ve **Şâfiî** mezhepleri ise hadislerdeki altın ve gümüşün nakid (para), diğer maddelerin yiyecek maddesi olduğuna bakarak ribânın illetinin cins ve nakid yahut cins ve gıda maddesi olduğunu söylemişlerdir. Buna göre her iki mezhebce nakidler (altın ve gümüş) ile bütün yiyecek maddeleri ribevî maldır. **Mâlîki** mezhebi yiyecekler konusunda **ribây-i nesie** için değiştirilen maddelerin sadece yiyecek maddesi (ilaçlar hariç) olmasını kâfi görürken **ribây-ı fazl** için değiştirilen gıda maddelerinin;

a) Doyurucu,

b) Masrafsız olarak depolanabilir olmasını şart koşmuştur (15).

Anlatılanlara bir misal verilecek olursa: Buğday, buğday ile peşin ve eşit olarak değiştirilir. Peşin veya eşit şekilde değiştirilmeyecek olursa ribâ olur. İlk iki mezhebe göre burada ribânın sebebi buğdayların cins ve keylîlikte birleşmeleri, **Mâlîki** ve **Şâfiî** mezheplerinde ise buğdayların cins ve gıda maddesi olması vasıflarında birleşmeleridir. Ayrıca buğdaylarda **Mâlîkilerin** ribây-ı fazl için koştuıkları iki şart da mevcuttur.

Ribevî mallar konusunda mezheplerin görüşleri özetlenmiş oldu. İşin burasında akla gelen bir hususu kayıt etmeden geçemeyeceğiz.

Ribâ ile ilgili hadisler üzerinde düşündüğümüz zaman, ribevî malların az önce bahsedilen sınırı aşacağını farkedebiliriz. Esasen bu sınırın aşıl-maması için bir nakli engel de bulunmamaktadır. Sınırlamanın aksine hadis-i şerifler işaretiyle **hangi mal olursa olsun kendi cinsi ile değiştirildiğinde hem peşin hem de eşit olacağını ifade etmektedir**. Bu malın keylî, veznî, nakid veya gıda maddesi olup olmaması önemli görülmemelidir. Hadislerde zikredilen maddeler bu esasın birer misalidir ve hadisler, vakiyî anlatmıştır. **Hanefilerin**, menfaatin aynı cinsten başka bir menfaatle değiştirilmesini, ribâ şaibesini vardır gerekçesiyle mekruh saymaları; mezhep esaslarına göre ribâ olmadığı halde bazı Hanefilerin 5 yumurtayı peşin olarak 6-7 yumurtayla değiştirmeyi mekruh görmeleri bütün mallarda ribânın cereyan edebileceği fikrini desteklemektedir ki, söylediğimiz

(13) Koçan, yanyana iki el (iki avuç) dolusu demektir. Buna göre iki koçan yarım sa' eder. Koçan (iki avuç) Arapçadaki müd karşılığı kullanılmıştır.

(14) es-Serahsi, el-Mebsût, 12/113 vd. Matbaatü's-Saade, Ts. Kemalü'd-Din İbnü'l-Hümmam, Şerhu'l-Fethi'l-Kadir, 5/278, Bulak, 1316. Ebu Bekr b. Ali el-Haddâdi, el-Cevheretü'n-Neyyire, 1/273, İst. 1978.

(15) el-Cezîri, age., aynı yer.

gibi, hadisler zaten buna işaret etmektedir. Halbuki menfaat keyfî, veznî, zirâî veya adedî mallardan değildir. Buna rağmen **Hanefiler** menfaatin aynı cins başka bir menfaatle değiştirilmesinde ribânın cereyan edebileceğinin muhtemel olduğunu söylemişlerdir.

Çünkü menfaatin miktar ve kalitesi insandan insana, hayvandan hayvana, evden eve, tarladan tarlaya değişik olur. Bazı insanların eline iş yakışır, düzgün ve sağlam iş yapar, bazıları da vardır ki, en basit işleri bile yerli yerince yapmayı beceremez. Böylece imece usûlü çalışmada verilen ve alınan menfaatler arasında bir fazlalık ve eksiklik beklenir. Onun için de haklı olarak imecede ribâ şüphesi vardır, denilebilir. Aynı şekilde **Hanefiler**, neyin menfaati olursa olsun aynı cinsten başka bir menfaatle değiştirilmesini caiz görmemişlerdir. Meselâ, bir evde oturma karşılığında oturmak üzere başka bir evi, bir tarlayı ekme karşılığında ekme üzere başka bir tarlayı... vermek caiz değildir, demişlerdir (16).

"Her şey kendi cinsiyile değiştirildiğinde eşit ve peşin olarak değiştirilir." kaidesini kaydettikten sonra bu hususta hadislerde bir esasın daha gizli olduğunu görürüz. **"Altın ile gümüş, buğday ile arpa..."** veresiye değiştirilemiyor. Altın ve gümüşün ortak özellikleri vardır: Her ikisi de nakiddir, buğday ile arpanın da ortak özellikleri vardır: Her ikisi de gıda maddesidir. Demek ki, **mallar ortak özelliklerine göre tasnif edilecek ve her sınıfa giren çeşitli mallardan biri diğeri mukabilinde veresiye olarak verilemeyecektir.** Bu esastan hareketle 7. maddede mallar ortak özelliklerine göre tasnif edilmiştir: Nakidler, gıda maddeleri, ilaçlar, hayvan yemleri, giyecekler, ev eşyaları, elektrikli ev eşyaları, yakacaklar, esnaf el aletleri, sanayi takım ve tezgâhları ve yedek parçaları, petrol ve ondan üretilen enerji maddeleri, matbuat vs. ayrı mal sınıflarıdır. Bu mal sınıflarını değiştirmek veya çoğaltmak mümkündür.

Adı geçen esas ve sınıfları tesbit ettikten sonra 8, 9 ve 10. maddelerde anlatıldığı üzere ribevî muamelelere bir açıklık gelmektedir: Ribâ'nın illeti **"Cins ve Sınıf Birliği"** olabilir. Buna göre:

Her iki illeti kendilerinde bulunduran yani aynı cins ve sınıftan olan mallar hem peşin hem de eşit değiştirilir. Altın altınla, Türk Lirası Türk Lirası'yla, pirinç pirinçle, benzin benzinle,... eşitçe ve peşinen mübadele edilir. Fazlalık, ribây-ı fazl'a; veresiye, ribây-ı nesîeye sebep olur.

İlletlerden sadece **"sınıf birliği"**ni kendilerinde bulunduran mallar, yani aynı sınıfın değişik cins malları peşinen değiştirilir. Eşitlik aranmaz. Altın gümüşle, Türk Lirası Alman Markıyla, pirinç fasulye ile, benzin gaz-

(16) Bilmen, age., 6/140, 183. Ali Haydar Ef. Dürerü'l-Hükkâm, 2/777, İstanbul 1330. el-Cezîrî, age., 3/103.

yağıyla... peşin olarak mübadele edilecektir. Ancak bu malların biri, diğerinden fazla olabilir. Meselâ peşin olması şartıyla 100 Türk Lirası'nı 20 Alman Markı'yla, 5 gr. altını 10 veya 2 gr. gümüşle, 5 teneke buğdayı 7 veya 3 teneke arpa ile, 5 litre benzini 8 veya 4 litre gazyağıyla değiştirmek faiz değildir. Ama bu bedellerden birisinin veresiye olması **ribây-ı nesie** olur.

İletlerin hiçbirisinde birleşmeyen mallar istenildiği gibi değiştirilebilir. Aralarında herhangi bir ribâ cereyan etmez. Meselâ, altın veya Türk Lirası benzinle arzu edildiği şekilde peşin veya veresiye olarak mübadele edilebilir. Değişik malların miktarlarının örfen çok fazla veya çok az görülmesi muameleyi faize çevirmez. Diyelim ki, 5 lira karşılığında 5 litre benzini peşin veya veresiye olarak almak yahut 5 litre benzini 1000 lira mukabilinde peşin veya veresiye olarak değiştirmek faiz değildir.

Maddelerde miskal ve dirhem gibi birimlerin kullanılması, Mecelle usûbuna uyum isteğinden ileri gelmiştir.

MADDE: 403/11 - "Malın eskisiyle yenisi ve nevileri arasında fark yoktur."

Bu madde de yukarıda kayıt edilen hadislerin açıkça ifadesinde görülmektedir. Değiştirilen mallardan birinin eski diğerinin yeni olması yahut değişik kalitelerde bulunması faiz esaslarının dışına çıkmak için sebep teşkil etmez. Söz gelimi iki sene önceki mahsulden kalma 5 teneke buğdayı yeni mahsul buğdayla değiştirdiğimizde yine eşit ve peşin olarak değiştireceğiz. Yeni mahsulden az verip eski mahsulden çok alınacak diye bir şart ileri sürülemez. Bunun gibi malların kalite farkı da muteber değildir. Makarnalık sert (kunduru) buğday ile ekmeklik yumuşak buğday birbirleriyle değiştirildiğinde yine eşit ve peşin olarak değiştirilecektir. Buğdayın birinin pahalı, öbürünün ucuz olmasının bir önemi yoktur. Bununla belki de dinimiz, kesinlikle faize set çekmek istemiştir. Eski ve yeni yahut kaliteler arasında fark gözetseydi ictihad ve teâmülle ileride mübadelelere fazlaca faiz karışabilirdi. Bu kapıyı sıkı sıkıya kapatması faiz ihtimaline bile meydan vermemek istemesinden olabilir. Unutmamak gerekir ki, bu farkların gözetilmemesi, sadece bir cinsin yine aynı cinsle değiştirilmesindedir. Ama değişik cinslerin mübadelesinde miktar farkının olabileceğini az önce izah etmiştik.

MADDE: 403/12 - "İşçilik farkı muteber değildir. Külçe altın ile işlenmiş altın müsâvidir."

Maddede adı geçen "işçilik farkı"nı 14. Maddede gelecek olan "işçilik fazlalığı"ndan ayırmak gerekir. Burada bir maddeyi başka bir madde

haline getirmeyen, aynı maddenin nakış ve tezyinatını ifade eden işçilik farkı kastedilmektedir. 7. Maddenin açıklamasında geçtiği gibi işçilik farkının muteber olmadığı hadislerle sabittir.

Şüphesiz bu noktada kafamızda bir istifham belirlemektedir: Sarrafın altın üzerinde nakış ve desen için harcadığı emek karşılıksız mı kalacaktır? Sarraf bizden aldığı altını ucuza alıyor, bize satacağını da pahalıya satıyor. Bizim verdiğimiz altın eski, kendisinininki yeni sayılmaktadır. Hem sarraf bizden aldığı meselâ, bileziği bozacak ve ücret mukabilinde kuyumcuya yeniden bilezik yaptıracaktır. Bu emek ve işçilik hesaba katılmayacak mıdır? İşin burasında işçiliğin karşılığının verilmesi pek tabii görülmektedir. Ama şurası da var ki, mesele tahlil edilmeden hüküm vermek yanlış olacaktır: Bizim verdiğimiz bilezik belki de bir gün önce aynı sarraftan satın alınmış ve onun vitrininde **"yeni altın"** **"emek verilmiş altın"** diye teşhir edilmekteydi.

Fakat aynı emek bir gün sonra sanki hiç yoktur. Henüz yeni olan bir bileziği ezip yeniden kuyumcuya göndermek emek vermek değil, emeğin boşa harcanmasıdır. Emek verilmiş bir bileziği bozup yeniden yapmak emek israfı olarak kabul edilmelidir. İnsanları bilumum israflardan alıkoymak iktisadî bir vecibedir. Diyelim ki, sarraf gerçekten bize vereceği bileziğe emek harcadı ve bu emeği korumak istiyor. Bizim vereceğimiz bilezikteki emek neden karşılıksız kalsın da sarrafın emeği para etsin. Bizim bilezik gerçekten eskimiş ve yıpranmışsa zaten yeni şekline nazaran gramında eksiklik görülecek, mukabilinde de o nisbetle az altın alınacaktır. Her iki emeğin hesaba katılması halinde bu sefer sarrafların müşterileri aldatmaları, kendi bileziklerindeki işçiliğin pek fazla, aldıkları **"eski"** bilezikte ise işçiliğin çok az olduğunu söylemeleri söz konusu olacaktır. Sonuç olarak en çıkar yol, - emek israfının önlenmesi açısından - işçilik farkına itibar etmemek olduğu ortaya çıkar. Zaten hadisler bunun ancak böyle olacağını açıktan açığa beyan etmektedir. Tekrar edelim ki, bu farkın da gözetilmemesi sadece bir cinsin aynı cinsle değiştirilmesinde mevcuttur. Bir cinsin değişik bir cinsle mübadelesinde bu farkın hesaba katılması ribâyâ sebebiyet vermez. Daha önce kaydettiğimiz gibi 1 gr. altını 100 gr. gümüşle yahut 10.000 lira ile peşin olarak değiştirmede faiz bulunmamaktadır.

MADDE: 403/13 - "Altın ile gümüş daimî olarak veznidir. Diğer malların miktarı keyfiyeti örfе bırakılır."

Burada malların takdiri şekli maddeleşmiştir. Bir malın miktarının ne şekilde tesbit edileceği meselesi, **İslâm Hukukçularının** mesai sarfettiği bir mesele olmuştur. Sözelimi buğday ile buğday değiştirildiğinde buğdayların miktarını tayinde ölçek mi yoksa tartı aleti mi esas alınacaktır?

Bu konudaki görüşler şöylece özetlenebilir:

İmam-ı Âzam Ebu Hanife, İmam-ı Muhammed ve İmam-ı Mâlik'e göre malların miktarı keyfiyeti için nasslara bakılır. Nasslarda veznî olan tartı ile, keylî olan ölçekle, zirâî olan arşın ile (metre de denilebilir), adedî olan da tane ile kendi cinsiyle değiştirilir. Nasslarda nasıl satıldığı tesbit edilemeyen mallarda ise örf ölçü alınır. Örfte nasıl satılıyorsa o mal kendi cinsiyle öylece değiştirilir.

İmam Ebû Yusuf, "Bütün malların satış şeklinde örfte bakılır" der. Örfte hangi mal ne sûretle satılıyorsa kendi cinsiyle değiştirildiğinde o sûretle alınır, satılır.

Şâfiî mezhebine göre de Asr-ı Saadet'teki **Hicaz** ehlinin örfü ölçü alınır. O zaman için Hicaz'da bir mal ne şekilde satılıyorduydu o mal kendi cinsi ile değiştirildiğinde ilelebet o şekilde değiştirilir. Bir malın takdiri konusunda **Asr-ı Saadet'teki Hicaz Ehli'nin** örfü tesbit edilemezse bakılır: Eğer o malın taneleri hurmadan büyükse veznî kabul edilir. Çünkü o zaman Hicaz'da hurmadan büyük keylî mal yoktu. Taneleri hurmadan küçük olanlarda ise satışın yapıldığı yerin örfü esas alınır.

Bu konuda **Hanbelî** mezhebinin görüşü de şöyledir: Tartı (vezn) hususunda Asr-ı Saadet'teki **Mekke** örfü, ölçek (keyl) hususunda da **Medine** örfü geçerlidir. Vezniliği veya keyliliği tesbit edilemeyen malların takdiri işi, satışın yapıldığı beldenin örfüne bakılır (17).

Özetini verdiğimiz görüşler içerisinde tatbiki en kolay olanı İmam Ebû Yusuf'un görüşüdür. Bu bakımdan 13. maddede **İmam Ebû Yusuf'un** görüşü muhtevayı teşkil etmiştir. Şunu ilâve etmek gerekir ki, altın ve gümüş eski tarihlerden beri tartı ile satıl gelmiştir. Altın ve gümüşün vezniliğinin kıyamete kadar devam edeceğinde bir şüphe hatıra gelmemektedir. Altın yahut gümüşün kendilerine has bir ölçekle satılması akla uzak düşmektedir. Bundan dolayı 13. Maddeye "**Altın ve gümüş daimî olarak veznidir...**" diye başlandı.

Ancak şurasını da tekrar hatırlatmada fayda görüyoruz: **Bir malın vezniliği veya keyliliği sadece o mal kendi cinsiyle değiştirildiğinde önem taşır.** Mesela buğday keylî kabul edilse ancak buğday ile buğday değiştirildiğinde mübadelenin mutlaka keylî olması gerekir. Ama buğday ile arpa değiştirildiğinde bu keylilik önemini tamamen kaybeder. Buğday ile arpa ölçekle, tartıyla, götürü ile değiştirilebilir. Bu bakımdan halk arasında mutlak olarak söylenen "**Buğday kilo ile satılmaz**" sözü yanlıştır, söz, buğday ile buğdayın değişimine mahsustur.

Akla şöyle bir soru gelebilir: Altın ile şekerin veresiye olarak değiştirilmesi bütün imamlara göre faiz değildir. Altın ve şekerin her ikisi de "veznilik" illetinde birleşmelerine rağmen bu muamelede neden ribâyî nesîe gerçekleşmiyor.

Hanefiler, altın ve gümüşün veznilüğünün kendilerine has olduğunu, diğer malların vezniliklerine benzemediğini ifade ederek soruyu cevaplandırıyorlar (18). Bu iki veznilik arasında bir farkın bulunduğu teamülde de göze çarpar. Altın veya gümüş tartılırken gösterilen titizlik, şeker tartılırken gösterilmez.

MADDE: 403/14 - "İki mal arasındaki cins değişikliği aslının veya kullanım gayesinin ayrı oluşu yahut işçilik fazlalığı ile meydana gelir."

Şimdiye kadar sık sık "cins" kelimesini kullandık. Cinsin cinsten ne zaman ve ne gibi şartlarla ayrıldığı meselesi bu maddenin konusudur. Cins hakkında kafamızda az çok bir bilgi bulunduğu için bu maddeyi ön sıralara koymadık. Ama maddenin sayısı değiştirilerek mesela, 7'nin yerine konması da mümkündür.

Mal cinslerinin aynılığı veya ayrılığı konusunda müctehidler ayrı görüşlere sahip olmuşlardır.

Şâfiî ve Hanbeliler "cins" tesbitinde "isim"e bakmışlardır. Aynı ismi taşıyan mallar aynı cins, ismi değişik olan mallar ayrı cins mallardır. Kullanış gayesinin aynı yahut aynı olduğunun bir tesiri yoktur.

Mâlikîler ise "cins" tesbitinde "menfaat birliğini veya menfaat yakınlığını" esas almışlardır. Onlara göre aynı yahut birbirine yakın menfaat sağlayan mallar aynı cins kabul edilmiştir.

Bu konuda **Hanefiler** değişik esaslar koymuşlardır. 14. Maddemizi teşkil eden ve daha teknik olan bu görüş **üç ayrı kıstasla** cins değişikliğini belli bir esasa bağlamaktadır. Onlara göre cins değişikliği şunlarla bilinir:

a - Asıllarının ayrı oluşuyla:

Siğir etiyle koyun eti, üzüm sirkesiyle hurma sirkesi, buğday unu ile arpa unu ayrı cinstir. Çünkü asılları ayrıdır. Ama inek eti ile manda eti, koyun eti ile keçi eti aynı cinstir. Çünkü birinciler "**siğir**" eti, ikinciler "**davar**" etidir. "**Siğir**" kelimesi büyükbaş hayvanların, "**davar**" kelimesi küçükbaş hayvanların "**asil**" isimleridir.

b - Kullanılış gayesinin ayrı oluşuyla:

Koyun yünü ile tiftik ayrı cinstir. Çünkü yün ile tiftiğin kullanıldığı yerler ayrıdır. Ama koyun sütü ile keçi sütü, koyun eti ile keçi eti aynı cinstir. Çünkü hem asılları hem de kullanılış gayeleri birdir.

c - İşçilik fazlalığıyla:

Burada sözü edilen işçilik bir malı başka bir mal haline sokan işçiliktir. Yoksa aynı mal üzerindeki nakış ve tezyinatı ifade eden işçilik değildir. Nitekim 12. maddede buna işaret olunmuştu.

Buna göre buğday ile ekmek ayrı cinstir. Çünkü buğday ekmek olunca kadar bir sürü ameliyeyi gerekli kılmıştır. Ancak aynı kıstasa göre buğday ile unun ayrı cins kabul edilmesi gerekirken **Hanefiler** bu iki malı aynı cins saymışlardır (19).

MADDE: 403/15 - "Ribâ şüphesi ribânın hakikati gibidir."

Dinimizde faiz şiddetle yasaklanmıştır. Ribâ'nın işlenmesi bir taraftan, onun semtine bile yaklaşmak doğru görülmemiştir. Bu bakımdan kitaplarda ribâ şüphesinin bizzat ribâ gibi olacağı kaydedilmektedir (20). **Dolayısıyla müslüman, faiz var mı yok mu diye şüphelendiği bir muameleyi bizzat faiz işliyormuş gibi telakki edecek ve ondan uzak duracaktır.** Tıpkı bunun gibi tahmini olarak meselâ 50 tenekedir diye bir buğday yığınınını yine 50 teneke buğdayla değiştirmeyecek, kesinlikle miktarını bilmediği bu buğday yığınlarını miktarca birbirinden farklı kabul edecektir. Böylece, muameleyi yaptığı taktirde faiz işlemiş olacağını kafasına koyacaktır.

MADDE: 403/16 - "Menfaat celbeden bütün borçlar ribâdır."

Aslı **كُلُّ قَرْضٍ جَرَّ تَفْعًا فَهُوَ رِبَاً** şeklinde olan ve hadis diye nak-

ledilen bu kaide **İslâm Hukukunun** faiz, sarf ve karz esaslarına tamamen uygundur. Hadis olup olmadığı münakaşa edilse de (21) mânâ itibarıyla 403/7 - 10. maddelerin açıklanmasında verilen hadislere tam tamına itibak etmektedir.

(19) Bkz. el-Cezîri, age., 2/256 vd.

(20) Örnek olarak bkz. el-Mevsili, el-İhtiyar, 2/32, Beyrut, 1975; Ahmed el-Ba'li, er-Ravzu'n-Nediy, s. 222, Ts. Selefîyye, Mt. Alaüddin' el-Kasâni, Bedâiu's-Sanâi', 5/198, Mısır, 1327.

(21) els-Suyûti, el-Camiu's-Sağir, 5/28 (Feyzu'l-Kadir'le beraber) Mısır, 1938, İsmail el-Aclûni, Keşfu'l-Hafâ, 2/125, No: 1991, Beyrut, 1351. Alaüddin el-Hindi, Kenzu'l-Ummal, 6/238, No: 15516, Beyrut, 1981.

Bu kaideye göre her ne türden olursa olsun kendisinde bir menfaatin şart koşulduğu bütün borçlar faiz olmaktadır. **Söz gelimi borçlunun borcunu öderken fazladan bir de yemek yedirmesi şart koşulsa bu borç akdi ribâyâ dönüşmüş olur.** Aynı esastan hareketle **süftece** (bir nevi polîçe) de caiz görülmemiştir. Süftece, alacaklının, başka bir beldede alması şartıyla borç vermesi demektir. Mesela Konya'da borç para verip Diyarbakır'da bu borcu tahsil etmesini şart koşması bir süftecedir ki, alacaklı bu şartı ileri sürmekle parasının yoldaki emniyetini borçluya yüklemiş olur. Süftece, soyulma, kaybetme, taşıma külfeti... açısından alacaklıyı emin kıldığı, riskten kurtardığı ve kendisine böylece menfaat sağladığı için mekruh görülmüştür (22).

Bu arada satıcılara bir şeyi daha hatırlatmak istiyoruz. Bozuk para ya ihtiyaç duyup para bozdurmak isteyenlere **"Benden bir şey satın alırsan paranı bozarım."** demekten sakınılmalıdır. Para bozmak, şartın gereği olarak satıcıya bir menfaat sağlayacağı için **"ribâ"** kelimesi kulaklarımıza çarpmalıdır. Hz. Ömer'in **"... Ribâ ve benzeri şüpheli şeyi terkiniz."** sözü sık sık kulaklarımızda çınlamalıdır (23).

MADDE: 403/17 - "Sarf, akid meclisine münhasırdır. Meclis içerisinde kat'iyet kesbetmemesi yani her iki nakdin taraflarca kabzedilme-yip akdin neticelendirilmemesi akdi ifsad eder."

Akid meclisini genellikle kitaplar, **"Tarafların akid yapmak için bir araya geldikleri yer"** diye tarif etmişse de **"Tarafların, içerisinde akid yaptıkları zaman"** şeklinde tarif etmek de mümkündür. Meclisin tarifi ayrı bir tartışma konusu olabilir.

403/2. maddede tarif edildiği üzere paranın para ile değiştirilmesine (para bozmaya) sarf denir. Paralar aynı sınıfa (nakidler) girdikleri için bir cins para aynı veya başka bir cins para ile değiştirildiğinde peşinen değiştirilecek, va'de koymak nesie ribâsı olacaktır. Aynı cins paraların değişiminde peşinliğin yanısıra eşitlik de aranacaktır. 403/7 - 10. madde açıklamalarında bunlardan uzunca bahs olunmuştu. Buna göre paraların veresiye olarak değiştirilmesi ribây-ı nesieye sebebiyet vereceğinden, tek başına veresiye olması şartı akdi fesada uğratacaktır. Ribânın fâsid bir akid olduğu hatırlanmalıdır (Bkz. 403/4. madde). Hatta para bozduğunda **"Cebimdeki para çıkışmadı şu kadarını al, geri kalanını sonra vereyim"**, demek sûretiyle yapılan muamele veya eksiğe para bozmak da ribâ olur. Konulan va'denin kısa veya uzun olması arasında fark yoktur.

(22) el-Mevsûlî, age., 2/33.

(23) İbn Mâce, Ticârât: 58 (senedi sahihtir).

MADDE: 403/18 - "Sarf lâzım, karz gayr-i lâzımdır."

Akidlerin lâzım veya gayr-i lâzım olması söz konusudur. Karşı tarafın rızasına ihtiyaç duyulmadan tek taraflı olarak feshedilebilen akidler **gayr-i lâzım**, ancak iki tarafın anlaşması sûretiyle feshedilebilen yani tek taraflı olarak bozulmayan akidler, **lâzımdır** (24). Mesela bey' akdi her iki taraftan **lâzım** bir akiddir. Onun içindir ki alışverişin feshi demek olan ikâle (cayma) ancak karşılıklı icab ve kabul ile gerçekleşebiliyor (25). **Vekâlet** akdi de her iki taraftan **gayr-i lâzımdır**. Vekil ile müvekkil istedikleri anda tek taraflı olarak akdi bozabilirler. "**Gayr-i lâzım**" tabiri yerine "**caiz**" kelimesi de kullanılabilir. Bazı akidler de vardır ki bir taraftan **lâzım** olduğu halde diğer taraftan **gayr-i lâzımdır**. Mesela rehin akdi **râhin** (rehin veren) için **lâzım**, **mürtehin** (rehin alan) için **gayr-i lâzımdır** (26).

Sarf lâzım, karz gayr-i lâzım akidler arasında yer alır (27).

Buna göre sarf akdi yapıp aynı mecliste bedeller teslim edildikten ve meclis dağıldıktan sonra artık para bozanlardan birisi karşı tarafın rızası olmadan tek taraflı olarak bu akdi bozamaz. Sarf akdi bir nevi bey' akdi olduğundan bey'in vasfı ile vasıflanması tabiidir. Bey'de olduğu gibi sarfta da taraflar ancak aralarında anlaşarak akdi bozabilirler.

Sarfın aksine karz akdi tarafları bağlayıcı özelliğe sahip değildir. Borcu olan o borcu istediği zaman iade eder, veren de istediği zaman alacağını tahsil eder. Karz akdinin gayr-i lâzım oluşu, karzdaki müddetin hükûken muteber olmayışından ve karzın teberruattan oluşundan ileri gelir. Burada ister istemez bir yakın hususa kaymak mecbûriyetini hissediyoruz. Karzda müddet konur mu, konmaz mı meselesi. Kaynaklarda, borç verirken "**şu kadar gün sonra alırım**", şeklinde belli müddet koyma konusunda müsbet ve menfi iki hükme rastlamak mümkündür. Bazı kitaplarda borçta belli bir müddet koymanın faize sebebiyet vereceği, dolayısıyla haram olacağı (28) belirtilirken bazılarında karzda belli müddet bulunduğu akdin sahih olarak kalacağı ve sadece müddetin geçersiz (bâtıl) ola-

(24) Ali Haydar Ef. age., 1/221.

(25) el-Mevsûli, age., 2/11. Mecelle, Md: 163, 190, 191.

(26) Ali Haydar Ef. age., 1/221. es-Suyûti, el-Eşbah ve'n-Nezâir, s. 275 vd. Mısır, 1959.

(27) es-Suyûti, aynı yer. İbn-i Nüceym, el-Eşbah ve'n-Nezâir, s. 134 vd. Mısır, Ts. Hüseyiniye Mat.

(28) Bkz. el-Mevsûli, age., 2/9. el-Meydâni, el-Lübâb, 2/36 vd. Ts. M. H. Abdülhamid tahkiki. el-Merğînâni, el-Hidâye, 5/273 (Fethu'l-Kadir'le birlikte), Bulak, 1316.

cağı (29) söylenmiş, diğer bazılarında ise karzda belli müddetin hukûken muteber olmayacağı ancak o müddetin bitimine kadar alacaklının, alacağını istemeyip beklemesinin mendup olacağı (30) kaydedilmiştir. Son iki görüş netice itibariyle birbirinden pek farklı değildir. Birinci görüşe göre karzda belli müddet koymak haram, ribâ yani günah-i kebâirken üçüncü görüşe göre bu müddete riayet etmenin mendup olacağı söylenmektedir. Birbirine son derece zıt olan bu iki görüşten hangisi en doğrusudur?

Karz akdinde belli müddet koymanın ribâ olacağını söyleyenler mes'eleyi şöyle yorumlamaktadırlar:

Karz her ne kadar başlangıçta bir iare, fahrî bir yardım ise de nihayette bir mübadeledir. Mesela 2 ay sonra ödenmek üzere birisine 5.000 lira borç verdiğimizde borçlu iade sırasında bizim verdiğimiz 5.000 liranın aynısını geri vermeyecek, onun yerine belki 5 tane binlik yahut 10 tane 500 lük veya başka bir 5.000 liralık getirecek, böylece 5.000 lira başka paralarla değiştirilmiş olacaktır. Paranın para ile veresiye değiştirilmesi de ribâ (nesîe) olduğundan belli müddete kadar borç para vermek ribaya sebebiyet verir (31).

Yukarıda anlatıldığı gibi karz akdinde bir değiş-tokuş oluyor ama karz akdi bir mübadele akdidir demek çok zordur. Çünkü borç para veren ve alan parayı değiştirmek niyetinde değildirler. Parayı değiştirmede hem mukriz hem de müstakriz için bir fayda mevcut değildir. Buradaki mübadeleye ihtiyaçları da yoktur. Halbuki mübadelelerde bir ihtiyaç aranır. Bu bakımdan karz mübadeledir, demek karzın sebep ve gayesinden uzak olan bir şeyi söylemek olur. Karz, mukrizin müstakrize bir yardımından ibarettir, bunda her hangi bir mübadele gayesi yoktur. Bundan dolayı belli bir müddete kadar borç vermek faiz olmaz. Karzda mübadele, dolayısıyla ribâ olacaksa belli müddet konmaksızın sonradan ödeme yapıldığında neden yine ribâ olmasın. Yani müddet konmasa bile karzda veresiye mübadele, dolayısıyla ribâ neden bulunmasın. Son görüşte olduğu gibi aksine mukrizin, şart koşulan müddete riayet edip ancak mezkûr müddetin bitiminde parayı istemesi ve sözünde durması gereklidir. Çünkü verilmiş hatta şart koşulmuş bulunan sözde durmamak **Dinimizde** yerilmiştir (32).

(29) İbnu'l-Hümâm, ş. Fethu'l-Kadir, 5/273; Bulak, 1316. İbn Abidin, Reddu'l-Muhtar, 4/169 vd. Beyrut, Ts. Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabi.

(30) Bilmen, age., 6/95.

(31) Bkz. 28. dipnottaki yerler.

(32) İsra, 34. Buhari, İmân: 24. Müslim, İmân: 107, 109. Tirmizî, İmân: 14. Nesâî, İmân: 20.

"Ey iman edenler, belli bir müddete kadar borçlandığınız zaman o (borcu yazınız... Az olsun çok olsun (hakkı) vadesine kadar yazmaktan **üşenmeyiniz.**" (33) âyet-i kerimesinin umûmünden belli bir müddetle borç vermenin meşrû olduğu açıkça zikredilmektedir.

Netice olarak, kanaatimizce, **belli müddetle borç para vermenin ribâ olmayacağını, aksine o müddete uyanın mendup olacağını ifade eden ibareler en doğru ibarelerdir.**

Burada adı geçen "**borç**"tan maksat borç verme muamelesindeki borçtur. Veresiye alış-verişten doğan borç değildir. Veresiye alış-verişlerde ödeme gününün belirlenmesinin şart olduğunda ittifak vardır. Genellikle borç vermeye **karz**, veresiye alışverişteki borca **deyn** denilir. **Deyn genel, karz özeldir. Her karz deyndir ama her deyn karz değildir.** Yukarıda anlatılanlar karzdır. Deyn ile karıştırılmamalıdır.

MADDE: 403/19 - "Dâru'l-Harbde müslim ile harbî arasında ribânın cevazı Devlet-i Âliyye'nin iznine bağlıdır."

Küfür diyarında faiz almanın mübah olup olmaması imamlar arasında münakaşa konusu olmuştur.

İmam-ı Azam Ebû Hanife ve İmam-ı Muhammed, kâfirler ülkesinde müslüman ile kâfir arasında faizli muamelenin caiz olacağı görüşündedirler (34). İfadelerden faizin;

a - Küfür ülkesinde,

b - Müslüman ile kâfir arasında olması şartıyla caiz görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu iki şarttan birinin olması yani **Dâru'l-İslâm'da** veya müslümanla müslüman arasında yapılır olması halinde faiz haram olmada devam eder.

Diğer imamlar (**Ebû Yûsuf dahil**), faizin, her yerde ve müslümanın bütün muamelelerinde dolayısıyla **Dâru'l-Harb'de** ve müslüman ile kâfir arasında da haram olduğunu söylemişlerdir (35). **Zahiriyye** mezhebinin meşhur imamlarından **İbn Hazm**, bu ikinci görüşü şiddetle savunur ve diğerini raddeder (36).

(33) Bakara, 282.

(34) es-Serahsî, age., 14/56. el-Kâsânî, age., 5/192.

(35) İbn Kudâme, el-Muğni, 4/45 vd. Ts. el-Mektebetu'l-Yûsufiyye. İbn Rüşd, el-Mukaddimât, s. 616, Beyrut, Ts. 1. Bs. Dâru's-Saâde. İbn Hazm, age., 9/585 vd.

(36) İbn Hazm, age., aynı yerler.

Adı geçen iki imam, görüşlerine "Dâru'l-Harb'de müslüman ile harbî arasında ribâ yoktur." hadisini delil gösterirler. Ayrıca şunu da söylerler: "Harbîlerin malları müslümanlara helâldir. Kâfirler ancak eman (veya zimmet)'la onu korurlar. Harbî'de olduğu gibi eman (veya zimmet) olmayacak olursa malları müslümanlara mübah olur." Peygamberimiz S.A.S. de Hz. Ebu Bekr'e, müşriklerle Bizans - İran konusunda bahse girmiş ve mallarını alması için izin vermişti (37).

Hadisin sihhatini Nasbu'r-Râye sahibi ez-Zeylaî, sözkonusu yapmış, Şafii, Ebû Yûsuf... ve Mekhulî kanalıyla Beyhaki'nin rivayet ettiğini, Şafii'nin "Bu sabit değildir, hüccet de olamaz" sözünü nakletmiş ve nihayet "Hadis garibdir" demiştir (38).

(37) İbn Kudâme, age., 4/45 vd. Hadise şöyle zuhur etmişti:

Mekke müşrikleri, putperestlikte ortak oldukları için mecusi İranlılar'ı, müslümanlar da semâvi bir dine inandıkları için Ehl-i Kitap olan Bizanslılar'ı tutuyorlar ve müşrikler İran'ın Bizans'ı, müslümanlar ise Bizans'ın İran'ı yenmesini istiyorlardı. Bir defasında İran'ın Bizans'ı hezimete uğratması sebebiyle müşrikler çokça sevinmişlerdi. Rum Suresi'nin baş kısımları nazil olup Bizanslıların "birkaç sene" içinde İranlılar'ı yeneceğini haber verince Hz. Ebu Bekir müşriklere "Dostlarınız İranlılar'ın bizim dostlarımıza karşı galibiyetine seviniyor musunuz? Hayır sevinmeyiniz. Allah kesinlikle gözlerinizi aydın etmeyecektir. Allah'a yemin ederim ki, Bizanslılar İranlıları mutlaka yenecektir. Bunu bize Peygamberimiz S.A.S. haber verdi." demişti. Bunun üzerine müşrik Ubey b. Halef ayağa kalkmış:

— Ya Ebâ Fudayl (Ebâ Bekir)! Yalan söylüyorsun, demişti. Hz. Ebu Bekir de cevaben:

— Ey Allah'ın düşmanı sen yalan söylüyorsun. Seninle on devesine bahse girerim. Üç seneye kadar Bizans İran'ı yenerse sen bana borçlusun, İran Bizans'ı yenerse ben sana borçluym, demişti.

Daha sonra Hz. Ebu Bekir Peygamber S.A.S.'e gelmiş ve olayı kendisine haber vermişti. Peygamberimiz:

— Benim dediğim bu şekilde değildir. (Ayetteki) "Birkaç" üçten dokuzaya kadar seneyi ifade eder. Deveyi artır, müddeti de uzat, buyurmuştu. Hz. Ebu Bekir de Ubey'e gitmiş ve Ubey kendisine:

— Her halde pişman oldun, demişti. Ebu Bekir:

— Hayır, gel deveyi artırayım ve müddeti uzatayım. Deveyi yüz, seneyi dokuz yapayım, deyince Ubey:

— Pekiyi, kabul, demişti. Gerçekten Bizanslılar - imkânsız gibi görünmesine rağmen - İranlıları bu müddetten önce yenmiş, böylece müslümanlar haklı çıkmıştı. Hz. Ebu Bekir de yüz deveyi almış ve Peygamberimiz'in tavsiyesi üzerine sadaka olarak dağıtmıştı. (İbn-i Kesir, Tefsir, 5/344, Beyrut, 1966.)

(38) Cemaluddin ez-Zeylaî, Nasbu'r-Râye, 4/44. el-Mektebetü's-Selefiyye, 2. Bs. 1973.

Metin veya isnad yönünden tek kalmış yahut başkaları tarafından benzeri rivayet edilmemiş olan hadise **garib** denilmiştir. Tarifinden de anlaşıldığı üzere garib hadis sahih olabileceği gibi sahih olmama ihtimali de vardır. Bu bakımdan garib hadis, zayıflar arasında sayılmıştır (39).

İbn-i Kudâme, el-Muğni'sinde meseleyi mukayeseli olarak ele almış ve ikinci görüşü desteklemiştir. O der ki: "**Hadis mürseldir, sihhati bizce meçhuldur... Hadis (sabit olsa bile) "Riba yoktur" kısmının "Riba (yine) yasaktır" mânâsına olması muhtemeldir..**" (40).

Müctehidlerin görüşlerini naklettikten sonra sıra meselenin maddeleştirilmesine geliyor:

Görüşler üzrinde düşündüğümüz vakit her ikisinin de çeşitli durum ve şartlarda müslümanlara fayda sağlayabileceğini mütalaa ederiz. Bu bakımdan meselenin hükmünü seyyal bırakmak ve zamanın gereğine göre her iki görüşe de tatbik imkânı vermek en doğru yol görünmektedir. Dolayısıyla bu hususta son karar bir Osmanlı tabiriyle "**Devlet-i Âliye**"nin emir ve müsadesine bırakılmıştır.

(39) Bkz. Prof. Dr. Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 114, Ankara, 1980.

(40) İbn Kudâme, *age.*, 4/46.